Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

RAQAMLI MAKONDA TARIXIY XOTIRA VA MILLIY O‘ZLIKNI ASRASHNING IJTIMOIY-FALSAFIY ASOSLARI: JADID MA’NAVIY MEROSINING YOSHLAR KIBERMADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDAGI KONSEPTUAL AHAMIYATI

Barxayotjon Muxammadiyevich Uzakov*
Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
✉ barxayotjon33@gmail.com

ANNOTATSIYA

Raqamli xotira, milliy o‘zlik va yoshlar kibermadaniyati jadid merosini talqin etish orqali o‘rganiladi. Konseptual qiyoslash raqamlashtirishni xotira va ma’no yaratishdan ajratadi. Manba kelib chiqishi, kontekst, foydalanuvchi subyektligi hamda platforma vositachiligi farqlanadi. Uch qatlamli talqin tartibi taklif etiladi. Natijalar nazariy bo‘lib, raqamli loyihalarning amaliy samarasi o‘lchanmagan.

Kalit so‘zlar

raqamli xotira, milliy o‘zlik, jadid merosi, kibermadaniyat, manba tanqidi, subyektlik.

DOI: 10.5281/zenodo.23281898

KIRISH

Tarixiy matnning raqamli nusxasi mavjudligi bilan uning ma’nosi saqlanganligi bir xil holat emas. Nusxa saqlash texnik vazifa bo‘lsa, xotira muayyan o‘tmishni hozirgi tajriba bilan bog‘lash amaliyotidir. Jadid merosini raqamli taqdim etishda ushbu farq muhim: tarixiy muallifning bahsli, ko‘p qatlamli fikri qisqa shiorga aylantirilishi yoki kontekstdan uzilgan tasvir uning butun merosi sifatida qabul qilinishi mumkin. Bu maqolada bunday imkoniyatlar real platformada o‘lchangan natija emas, konseptual muammo sifatida tekshiriladi.

Alimbekovaning Fitrat matnlarini korpus orqali o‘rganishi raqamli vosita matnni tekshirish imkonini qanday kengaytirishi masalasini qo‘yadi [1]. Ergashev milliy o‘zlikni anglashni falsafiy tushuncha sifatida ko‘rib chiqadi [2]. Mazkur yo‘nalishlar o‘rtasida alohida tadqiqot savoli paydo bo‘ladi: matnga texnik kirish imkoniyati qanday shartlarda tarixiy o‘zlikni mas’uliyatli anglashga xizmat qilishi mumkin? Maqsad jadid merosining raqamli mavjudligini avtomatik ravishda milliy o‘zlikning mustahkamlanishiga tenglashtirmaydigan tahliliy mezonlar ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot maqsadli tanlangan sakkiz manbaning tarixiy-konseptual qiyosiga asoslanadi. Korpus matnshunosligi, raqamli identiklik, xotira falsafasi, algoritmik vositachilik va raqamli huquqlar alohida tushuntirish vazifalari bo‘yicha taqqoslandi. Tanlov tizimli adabiyotlar sharhi yoki barcha mavjud tadqiqotlarning bibliometrik qamrovi deb taqdim etilmaydi. Manbalarning nashr rekvizitlari va mavjud ilmiy mazmunidan foydalanildi; platforma statistikasi va yoshlar so‘rovi to‘planmadi.

Tahlil birligi uch munosabatdan iborat: tarixiy manba bilan raqamli nusxa, nusxa bilan platformadagi taqdimot, taqdimot bilan foydalanuvchi talqini. Har bir munosabatda nimaning o‘zgargani, kim izoh berayot-

gani va qaysi da’voni tekshirish mumkinligi so‘raladi. Kontrafaktual sinovda bir xil manbaning izohli va izohsiz taqdimoti qiyoslanadi. Ushbu fikriy tajriba odamlar amalda qanday javob berishini isbotlamaydi, tushunchalarning chegarasini ochadi.

NATIJALAR

Raqamlashtirish, xotira va o‘zlikning farqi. Lisenkova raqamli davrdagi identiklik transformatsiyasini, Lektorskiy esa individual va jamoaviy xotiraning o‘zaro munosabatini muhokama qiladi [3; 4]. Mazkur maqolada ulardan quyidagi farqlash chiqariladi: saqlangan fayl axborotning mavjudligini, eslangan mazmun subyektning o‘tmish bilan aloqasini, o‘zlik haqidagi hukm esa shu aloqaning shaxs uchun qadriyatli ahamiyatini bildiradi. Ushbu uch holat bir-birini ta’minlashi mumkin, ammo biri ikkinchisining yetarli sharti emas.

Shu sababli tarixiy xotirani asrash barcha talqinlarni bir xillashtirish deb tushunilmaydi. Aksincha, manbani o‘qish, uning yaratilish sharoitini aniqlash va unga doir asosli kelishmovchilikni ifodalash imkoniyati saqlanishi kerak. Jadid matnining hozirgi yoshga daxldorligi tarixiy muallifni zamonaviy raqamli hodisalarning bevosita nazariyotchisi deb e’lon qilishdan kelib chiqmaydi. Daxldorlik savodxonlik, mas’uliyat va bilimni jamoatchilik bilan bo‘lishish kabi masalalarni yangi sharoitda qayta qo‘yishda namoyon bo‘lishi mumkin.

Platforma vositachiligi va foydalanuvchi subyektligi. Beer algoritmlarning ijtimoiy kuchini tahlil qiladi [5]. Bundan har qanday platforma muqarrar ravishda tarixiy ongni buzadi degan xulosa kelib chiqmaydi. Maqola uchun asosiy savol ko‘rinadigan materiallar tarkibi qanday tanlanishi va foydalanuvchi bu tanlov haqida nimani bila olishidir. Tavsiya etilgan materialning mashhurligi uning manbashunoslik jihatidan ishonchliligi bilan bir xil mezon emas.

Livingstone va Third yoshlarning raqamli muhitdagi huquqlarini o‘rganishga yo‘naltirilgan kun tartibini taklif etadi [6]. Shu yondashuvdan foydalanuvchini tayyor ma’nolarni qabul qiluvchi passiv obyekt sifatida ko‘rmaslik zarurati kelib chiqadi. Yosh tarixiy materialni tekshirishi, boshqa talqinni ko‘rishi va o‘z izohini tuzatishi mumkin bo‘lishi kerak. Bu yerda shaxsning mustaqil talqini dalilsiz har qanday fikrni teng asosli deb e’tirof etish degani emas.

1-jadval. Raqamli merosni talqin qilishning tahliliy mezonlari

Mezon	Tahlil savoli	Talqin sharti	Chegara
Manba	Matn qayerdan olingan?	Muallif, sana va nashr ko‘rsatiladi.	Mashhurlik dalil emas.
Kontekst	Qaysi davr va muammo?	Tarixiy vaziyat izohlanadi.	Hozirgi tushuncha ajratiladi.
Moslashtirish	Nima o‘zgartirilgan?	Qisqartirish va qo‘shimcha ochiqlanadi.	Rekonstruksiya hujjat emas.
Subyektlik	Foydalanuvchi tekshira oladimi?	Asl manbaga qaytish yo‘li beriladi.	Ko‘rish soni tushunish emas.
Javobgarlik	Xato qanday tuzatiladi?	E’tiroz va tuzatish tartibi mavjud.	Talqin yakuniy haqiqat emas.

Uch qatlamli talqin tartibi. Birinchi qatlamda manbaning muallifi, nashri va o‘zgartirilgan joylari ko‘rsatiladi. Ikkinchisida raqamli moslashtirish qarorlari, qisqartirish, zamonaviylashtirilgan imlo, tasvir yoki ovoz qo‘shilishi, ochiqlanadi. Uchinchisida foydalanuvchi tarixiy matn bilan o‘z xulosasi o‘rtasidagi bog‘lanishni izohlaydi. Barnier va Hoskinsning xotirani bosh ichidagi hodisa bilan tashqi muhitga tarqalgan jarayon o‘rtasida muhokama qilishi ushbu farqlashga konseptual kontekst beradi [7].

Floridining raqamli muhit axloqiga doir yondashuvi texnik ruxsat bilan axloqiy asoslanganlik bir xil emasligini ko‘rib chiqishga imkon beradi [8]. Shunga tayangan mualliflik taklifida tarixiy manbadan foydalanish qonuniy bo‘lgan taqdirda ham uning mazmunini chalg‘ituvchi usulda taqdim etish alohida baholanishi lozim. Natijada raqamli savodxonlik texnik ishlatish qobiliyatidan tashqari, manba va talqin o‘rtasidagi farqni saqlash mahoratini ham qamrab oladi.

MUHOKAMA

Taklif etilgan tartibga asosiy e’tiroz, ko‘p izoh yosh auditoriya uchun materialni murakkablashtiradi. Bunga javob sifatida barcha tafsilotni birinchi ekranga joylashtirish emas, qisqa taqdimotdan to‘liq manbaga o‘tish imkonini saqlash

taklif qilinadi. Soddalashtirishning o‘zi xato emas; soddalashtirilgan talqinni asl matnning to‘liq ifodasi sifatida ko‘rsatish muammolidir. Qisqa rolik va ilmiy izoh turli vazifalarni bajarishi mumkin.

Ikkinchi muammo milliy o‘zlikni o‘zgarmas tayyor mazmun sifatida talqin qilish bilan bog‘liq. Maqoladagi yondashuv o‘tmishni qayta talqin qilishni o‘zlikning yo‘qolishi deb ham, har qanday yangilikni uning rivoji deb ham qabul qilmaydi. Talqinning asoslanganligi manbaga sodiqlik, izohning ochiqligi va boshqa o‘quvchining e’tiroziga javob berish orqali muhokama qilinadi. Bunday mezon tarixiy merosga hurmatni tanqidiy fikrlashdan ajratmaydi.

Kelgusi empirik tadqiqotda bir xil jadid matnining turli raqamli taqdimotlari qiyoslanishi mumkin. Baholash faqat ko‘rishlar soni bilan cheklanmay, foydalanuvchining manbani aniqlashi, tarixiy fikrni hozirgi talqindan farqlashi va xulosasini dalillashi orqali tashkil etilishi taklif etiladi. Bunda shaxsiy ma’lumotlarni yig‘ish zarurati, ixtiyoriy ishtirok va voyaga yetmaganlar himoyasi alohida ko‘rib chiqilishi kerak. Maqola bunday sinov natijalarini oldindan belgilamaydi.

XULOSA

Jadid merosining raqamli mavjudligi, uning eslanishi va milliy o‘zlikni anglashga ta’siri o‘zaro bog‘liq, biroq aynan bo‘lmagan jarayonlardir. Maqolaning konseptual natijasi manba, raqamli moslashtirish va foydalanuvchi talqinini uch alohida qatlam sifatida tekshirishdan iborat. Raqamli xotirani asrash ko‘rinadigan materiallar sonini oshirish bilangina emas, ularning kelib chiqishi va talqin chegarasini anglash imkoniyati bilan baholanishi taklif etildi.

Amaliy jihatdan jadid merosiga oid raqamli loyihaga qisqa manba pasporti, moslashtirish izohi va asosli e’tiroz yuborish imkonini qo‘shish mumkin. Ushbu taklif tayyor diagnostik vosita emas. Uning o‘quvchi tushunishi va tarixiy mulohaza sifatiga ta’siri alohida tekshirilishi lozim.

Tadqiqot shaffofligi. Qo‘lyozma nazariy tahlildir; yangi empirik ma’lumotlar keltirilmagan. Matnni tayyorlashda sun’iy intellekt yordamidan foydalanilgan. Nashrdan oldin ilmiy muallifning yakuniy tekshiruvi va tasdig‘i zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alimbekova M. Determination of High-Frequency Wordforms in Fitrat’s Works Using Corpus // International Journal of Literature and Languages. Vol. 5. No. 5. 2025. (p. 85–90). DOI: 10.37547/ijll/Volume05Issue05-24
2. Ergashev A. Milliy o‘zlikni anglash fenomenining falsafiy-kontseptual tahlili // O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari. 1(1.12.1). 2025. (p. 222–224).
3. Лисенкова А.А. Трансформация идентичности в цифровую эпоху // Вопросы философии. № 3. 2020. (p. 65–74). DOI: 10.21146/0042-8744-2020-3-65-74
4. Лекторский В.А. Индивидуальная и коллективная память: старые проблемы и новые вызовы // Вопросы философии. № 6. 2020. (p. 11–17). DOI: 10.21146/0042-8744-2020-6-11-17
5. Beer D. The Social Power of Algorithms // Information, Communication & Society. Vol. 20. No. 1. 2017. (p. 1–13). DOI: 10.1080/1369118X.2016.1216147
6. Livingstone S.; Third A. Children and young people’s rights in the digital age: An emerging agenda // New Media & Society. Vol. 19. No. 5. 2017. (p. 657–670). DOI: 10.1177/1461444816686318
7. Barnier A.J.; Hoskins A. Is there memory in the head, in the wild? // Memory Studies. Vol. 11. No. 4. 2018. (p. 386–390). DOI: 10.1177/1750698018806440
8. Floridi L. Soft Ethics and the Governance of the Digital // Philosophy & Technology. Vol. 31. 2018. (p. 1–8). DOI: 10.1007/s13347-018-0303-9